

Regionálna kultúra v individualistickom kontexte^{1,2}

Mária Suríková³

Sociologický ústav SAV, Bratislava

Regional Culture in the Individualistic Context. The article analyses the regional culture as a value-regulatory system attribute of a social life in a region comprehended rather as a model than a concrete category. The main subject of the study is individualization of the regional culture, which causes subjectivisation of its values and normative contents and results in its internal pluralisation and relativisation, in weakening of its regulatory and organizational potential, but also in creative innovations or modifications of elements of the regional culture. The analysis is focused on the individualistic changes in a regional cultural memory, the economical functions of the region and the processes of a global cultural diffusion. Sociológia 2008, Vol. 40 (No. 5: 417-434)

Key words: *Individualism; regional culture; subjectivisation; symbolization; isolation*

Úvod

O regionálnej kultúre sa obyčajne píše ako o súbore prvkov kultúrnej tradície a kultúrneho dedičstva, ktoré sú výsledkom historickej sebareflexie obyvateľstva regiónu; prípadne ako o inštitucionálnych možnostiach kultúrneho využitia obyvateľov v rámci regiónu. Práve tieto časti regionálnej kultúry nadobudli v dôsledku modernizačného vývoja osobitnú dôležitosť. V našom príspevku sa chceme zamerať širšie na regionálnu kultúru ako na hodnotovo-regulačný systémový atribút regionálneho života, teda súbor spoločne uznávaných hodnôt, objektívizovaných v materiálnych a nemateriálnych výtvoroch spoločenstva a realizovaných v spoločenských činnostiach a procesoch.

Určenie regionálnej kultúry sa v poslednom období stáva čoraz ťažšie. Kým regióny v sociológii zaradujeme medzi prirodzené skupiny, do ktorých sa človek narodí a ku ktorým si vytvára väzbu od počiatku svojho života, v posledných storočiach sa výrazne zmenil ich charakter. Regióny dnes už pre väčšinu ich obyvateľov spravidla nepredstavujú pomerne uzavretý životný priestor, v ktorom sa realizujú všetky spoločenské vzťahy. Podobne aj regionálna kultúra sa stala prístupná pre mnohoraké procesy kultúrnej difúzie, ktoré prebiehajú prostredníctvom rozvinutých masovo-komunikačných prostriedkov, prostredníctvom spo-

čenských vzťahov a väzieb obyvateľov regiónu mimo jeho hraníc, prostredníctvom prieniku kompetencií nadregionálnych inštitúcií a organizácií do určovania záležitostí vo vnútri regiónu. Špecifickým modernizačným vplyvom na regionálnu kultúru je jej individualizácia, v dôsledku ktorej sa podstatne subjektívizujú jej hodnotové a normatívne obsahy, čo vedie k jej vnútornej pluralizácii a relativizácii, k oslabeniu jej regulačno-organizačného potenciálu, no v neposlednom rade aj k tvorivým inováciám alebo modifikáciám prvkov regionálnej kultúry. Proces individualizácie regionálnej kultúry, na ktorý sa tu sústredíme, zásadne mení systémové vzťahy kultúry regionálneho spoločenstva smerom dovnútra (s kultúrnymi podsystemami skupín a inštitúcií v regióne), ale aj smerom von (so susednými regiónmi a tiež priestorovo širšími kultúrnymi celkami – až do globalizovaného rozsahu). Naším cieľom bude predstaviť na teoretickej úrovni hlavné tendencie individualizačných dopadov na regionálnu kultúru.

Regionálna kultúra musí v novej situácii čeliť predovšetkým dvom druhom všeobecných individualizačných tendencií: 1. *Pragmatizácii* v dôsledku kultúrneho dôrazu na autentickú sebarealizáciu jednotlivcov a skupín, čím sa stala centrálnou kultúrnou hodnotou hodnota ich života a (aplikujúc charakteristiku pragmatického myslenia podľa H. J. Störiga (1995: 413-415) na spoločenskú realitu) užitočnosť a úspešnosť základným kritériom kultúrnej legitimacy. 2. *Pluralistickej fragmentarizácii*, ktorá neznamena len výskyt rôznorodých kultúrnych prvkov v rámci regiónu, ale hlavne existenciu rozhraničených kultúrnych rôznorodostí, ktoré sú schopné jestvovať vedľa seba bez toho, aby to muselo viesť k snahám o kultúrnu integráciu vo vnútri regiónu. V kultúrnej regulácii skupinového života to znamená nový trend. „Zatiaľ čo predtým bola pluralita *marginalizovaná*, dnes je *inštitucionálne normovaná a pripúšťaná* – tak v spoločnosti, ako aj v práve.“ (Beck, Lau 2005: 536) Individualizmus pôsobí proti snahám o ustanovenie jednotného rozlišujúceho kultúrneho kritéria, čo implikuje aj Beckovo a Lauovo porovnanie inštitucionálnej organizácie v súčasnej fáze tzv. reflexívnej modernity s predchádzajúcim obdobím, keď je pôvodný rozhodovací princíp 'buď/alebo' nahradený princípom 'nielen/ale aj'. (s. 527)

Regionálne spoločenstvo

Mimoriadne náročným problémom je samotné vymedzenie regiónu ako spoločenskej jednotky. Poznáme viaceré druhy regiónov podľa rôznych spoločenských kritérií ich ohraničovania, ktoré sa v priebehu histórie a aj v konkrétnom časovom priereze v regiónoch navrstvovali a vzhľadom na záujmy regiónu často aj rozchádzali. Pritom bez ohľadu na to, či išlo o kritériá spoločensko – kultúrne, etnické, politické, ekonomické či iné, vždy zanechali výraznú stopu aj na kultúre ich obyvateľov. Aj v rámci Slovenska sa najmä v poslednom storočí menili mocenské

¹ Štúdia vznikla ako súčasť riešenia grantu VEGA *Agenda, stratégia a identita sociálnych hnutí na Slovensku: kontinuita a zmena*, č. 2/6031/26.

² Ďakujem anonymným recenzentom za cenné pripomienky, ktoré umožnili skvalitniť predložený text. Poukázali najmä na nedostatky v riešení regionálnej problematiky v porovnaní s problematikou kultúry. Som si vedomá toho, že vzhľadom na môj dlhodobý záujem o problematiku kultúry som sa v tomto prvom pokuse o prienik do regionálnej problematiky s touto nevyváženosťou v plnej miere nevysporiadala. Nádejám sa však, že som riešenie posunula v želanom smere.

³ Korešpondencia: PhDr. Mária Suríková, Sociologický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovenská republika. Tel.: +421-2-5296 1312, fax: +421-2-5296 1312, e-mail: maria.surikova@savba.sk

a hospodárske záujmy a vzťahy s dopadom na regionálne rozhraničenia: „Dôsledky diskontinuity regionálneho vývoja sa prejavujú v pomerne zložitej väzbe na tradičné socio-kultúrne teritoriálne celky, ktoré sa často nazývajú ako „historické“, „prirodzené“, „autentické regióny“ (na území Slovenska známe ako stolice či župy).“ (Gajdoš 2007: 39) Práve v tomto druhu regiónov, ako napovedajú už ich označenia, tvorí kultúra ich základný identifikačný znak a zároveň v dôsledku spoločnej histórie aj relatívne integrovaný celok. P. Gajdoš a J. Pašiak sumarizujú poznatky, podľa ktorých je možné za výsledok dlhodobého historického vývoja územného členenia Slovenska považovať župné usporiadanie, ktoré pocítilo výrazné administratívne zásahy najmä od prvej polovice 20. storočia. (Gajdoš – Pašiak 2006: 18-19) Pre ďalší vývoj regiónov a ich kultúry však mali veľký význam nielen politicky či ekonomicky motivované centralistické štátne zásahy, ale aj priestorovo všeobecnejšie procesy industrializácie, urbanizácie, migrácie za prácou, priestorovo takmer neobmedzenej masovej komunikácie a ďalšie. Súčasný stav komentuje O. Danglová: „Sú regióny, ktoré sú v sociálno-štruktúrnej dimenzii alebo kultúrnej dimenzii jednoliatejšie, iné sú menej ucelené a rozvrstvenejšie na základe rozdielneho etnického, náboženského či vzdelanostného zloženia obyvateľstva.“ (Beňušková – Danglová 2007: 10)

„Základom vymedzenia regiónu je územie a relatívna komplexnosť funkcií, resp. možnosti realizácie aktivít zahrňujúcich široké spektrum uspokojovania potrieb a záujmov jeho sociálnych, hospodárskych a sídelných subjektov.“ (Gajdoš 2002: 279) V prípade tzv. prirodzených regiónov predstavujú tieto územno-spoločenské podmienky životný priestor spoločenstva, ktoré je možné pomerne jednoznačne ohraničiť. V týchto prípadoch je možné hovoriť aj o regionálnej kultúre ako o pomerne celistvom systéme. V skutočnosti však ide o prípady veľmi zriedkavé. Ako konštatuje L. Falt'an: „Problém spočíva v tom, do akej miery znaky hovoriace o odlišnosti daného územia a daného spoločenstva, ktoré na tomto území žije, majú svoju historickú a stále živú a funkčnú kontinuitu a do akej miery je to len niečo, čo sa dá zrekonštruovať v pozostalostiach materiálnej a čiastočne duchovnej kultúry. (...) Uvedené termíny (archívne či reliktné regióny, doplnila M. S.) sa obvykle vzťahujú na územia, ktoré kedysi v histórii mali svoje relatívne samostatné či autonómne postavenie tak administratívno-správne, ale aj politické, hospodárske a na tomto pozadí sa formujúce i kultúrne.“ (Falt'an 2004: 848) Pod vplyvom modernizačných zmien sa teda takéto historicko-kultúrne vymedzenie regiónov stalo problematické a niektoré sociologické teórie dokonca ohlasujú zánik lokálnych či regionálnych spoločenstiev ako prirodzených, univerzálnych skupín. J. Turowski predstavuje štyri základné sociologické prístupy k modernizačným zmenám regionálnych spoločenstiev:

Podľa *teórie masovej spoločnosti* (k hlavným predstaviteľom patrí W. Kornhauser, ktorý nadviazal na práce É. Durkheima a R. Redfielda) sa mení

organizačná štruktúra spoločností, v ktorých už nie je miesto pre regionálne spoločnosti. V dôsledku pokročilej deľby práce tvoria hlavnú organizačnú kostru spoločností profesiové skupiny, ktoré určujú aj ťažiskové ľudské aktivity a územné skupiny zanikajú ako atribút primitívnych či feudálno-poľnohospodárskych spoločností. Jestvujú sídla ako obytné či administratívne jednotky, ale zanikajú ako územné spoločenstvá v dôsledku prenosu ich funkcií na iné formy inštitúcií a organizácií. Územnú spoločenskú organizáciu nahrádzajú formy profesiovej organizácie. Masový model spoločenských vzťahov sa vyznačuje tým, že súbory jednotlivcov sú späté len prostredníctvom podriadenosti spoločnej (najmä štátnej) moci, pričom väčšina inštitúcií je organizovaná tak, aby sa vzťahovala na ľudské agregáty, v ktorých sa zohľadňujú podobnosti medzi ľuďmi, ktorí nie sú spontánne zoskupení v nezávislých skupinách. Jednotlivci môžu patriť len do „masových verejností spotrebiteľov“.

Teória „zatmenia“ (rozpracovali ju najmä R. L. Warren a M. R. Stein) tvrdí, že územné spoločenstvá nezanikajú ako efektívne skupiny, ale menia svoju štruktúru a funkcie. Prispôbujú sa súčasnému vývoju, pričom podliehajú procesu špecializácie tak ako celá spoločnosť. Táto teória kladie dôraz na koordináciu ľudských činností, ktorá prebieha na dvoch osiach – vertikálnej (cez príslušnosť do špecializovanej skupiny, ktorá patrí do regionálnej, ďalej krajovej až po národnú či štátnu spoločnosť) a horizontálnej (koordinácia všetkých druhov zoskupení a inštitúcií na danom území). Podľa tejto teórie spočíva modernizačná zmena hlavne v posilňovaní vertikálnej koordinácie na úkor horizontálnej. Hovorí dokonca o konflikte medzi horizontálnou a vertikálnou koordináciou, pretože vertikálna koordinácia činností slúži na dosahovanie cieľov danej organizácie a neberie ohľad na záujmy regiónu.

Teória „neúzemných“ spoločenstiev (o jej empirické zdôvodnenie sa snažili hlavne R. Pahl a E. Both) presadzuje interakčnú koncepciu špecializácie územných a sídelných spoločenstiev do sociálnych sietí, podľa ktorej vzniká veľa rôznych spoločenstiev s úzkym cieľovým zameraním, ktoré zároveň strácajú svoj územný rozsah a charakter, pretože ľudia patria do viacerých spoločenstiev s rôznymi územnými dosahmi. Tieto spoločenstvá sú „neúzemné“, pretože nie sú územím determinované. Zmena územných spoločenstiev teda spočíva v rozpade polyfunkčného, všeobjímajúceho územného spoločenstva na viaceré špecializované skupiny, ktoré pôsobia v rôznych oblastiach, no v jednotlivých regiónoch bývajú rozdielne. J. Turowski však konštatuje, že podľa viacerých výskumov nejde doslova o neúzemné spoločenstvá, pretože niektoré takéto „siete“ bývajú spravidla územne intenzívne „zahustené“, napr. v rámci mestských sídlisk.

Najčastejšie sa podľa Turowského analyzujú zmeny územných spoločenstiev podľa prístupu *teórií transformácie* (ťažisko sformuloval M. Janowitz, v rôznych podobách sa prejavuje v teóriách L. Wirtha, MacIvera, P. Kryczku, P. Manna,

M. B. Sussmanna, S. Riemera, H. P. Bahrda), ktoré vychádzajú z toho, že existencia územných spoločenstiev a prináležitosť do nich má univerzálny charakter, preto sa tradičné väzby a formy spoločenského začlenenia iba menia, nezanikajú. Územné spoločenstvá sa všade na svete naďalej podieľajú na ekonomických, politických, administratívnych a spoločensko-integračných vzťahoch. Tento prístup taktiež poukazuje na organizačné zmeny územných spoločenstiev v podobe prechodu od organizácie založenej na vzťahoch pokrvnosti, statusu a čiastočnej deľby práce k organizácii založenej na technologickom pokroku, spoločenskej mobilite, účelovej špecializácii skupín a formálnej spoločenskej kontrole. Územné spoločenstvá sa premieňajú na tzv. terciárne skupiny, v ktorých sa stretávajú vlastnosti primárnych aj sekundárnych skupín. (Turowski 1994: 229-237)

Hoci už takýto zbežný náčrt ukazuje, že modernizačné zmeny územných spoločenstiev sú rozsiahle, faktom zostáva, že teritorialita ľudského správania zostáva naďalej reálna, a to tak v osobnom, ako aj v skupinovom a inštitucionálnom rozmere. Individualizácia regionálneho života označuje komplex kultúrno-spoločenských procesov, ktoré určujú život jednotlivcov (individuálne biografie) a skupín (partikulárnych subsystémov) nezávisle od regionálnych determinánt. Individualistické kultúrne ideály autonómie, rovnosti a všeobecnej dôstojnosti ľudí sa realizujú predovšetkým prostredníctvom *mobility*, a to tak štruktúrnej (medzi pozíciami spoločenskej štruktúry), ako aj priestorovej (medzi priestorovými zoskupeniami). V regiónoch však môžu byť predmetmi mobility okrem spoločenských subjektov (obyvateľov a skupín v regióne) aj predmety regionálnej väzby (najmä pracovné ponuky a financie, a tiež iné prostriedky sebarealizácie spoločenských subjektov). Pokúsime sa tu ukázať, ako individualizmus vplýva na formuláciu kultúrnych ideálov a aj na reguláciu spoločenského života v regiónoch.

Regionálnu kultúru tu budeme chápať ako analytickú kategóriu, ktorú jednoznačne nepriradíme ku konkrétnemu typu územného spoločenstva. Negatívnym dôsledkom takéhoto rozhodnutia je síce pomerne veľká abstraktnosť a z nej vyplývajúca istá miera nejasnosti nasledujúcich analýz, no na druhej strane nám tento prístup umožňuje zamerať sa na rôznorodejšie prejavy individualizmu, ktoré sa podľa konkrétnej úrovne organizácie spoločenského života vyskytujú v rozličných typoch územných spoločenstiev. Vychádzame z predpokladu, že zatiaľ čo v tzv. prirodzených či historických regiónoch boli v podstate všetky oblasti života organizované na úrovni regiónu, v súčasných spoločenských podmienkach sú normatívno-regulačné kompetencie distribuované v kompetenciách rôznych územne odlišných úrovní (od obce až po štát či dokonca zahŕňajú väčšie územie). Za analytické znaky regionálnej kultúry považujeme určitú priestorovú stabilitu zabezpečenú prevažujúcim viacgeneračným osídlením, existenciu komunikačného systému v rámci územného spoločenstva, kompetencie v oblasti normatívno-organizačnej na danej územnej úrovni, súbor materiálnych a nemateriálnych

predmetov, umožňujúcich kontinuitu územnej identity a formulovanie spoločných záujmov a cieľov. Možno však konštatovať, že vzhľadom na historický vývoj individualizmu, ktorý prebiehal cez mnohoraké procesy emancipácie (napr. špecializácia, autonomizácia), je významný aj fakt, že v súčasnosti sú na všetkých územných úrovniach delegované rôzne druhy kultúrnych kompetencií, pričom vzájomné väzby v týchto spoločenstvách môžu byť v niektorých prípadoch veľmi poznačené izoláciou či pragmatizmom. V dôsledku toho predstavuje regionálna kultúra skôr model, aj keď s istým historickým zdôvodnením. Čiastočnú podporu takéhoto prístupu vidíme aj v slovenskej realite, o ktorej na základe reprezentatívneho výskumu *Sociálno-priestorová identifikácia lokálneho spoločenstva ako sociálno-kultúrny fenomén* Sociologického ústavu SAV z roku 2001 M. Strussová konštatuje: „Ak považujeme hranicu 20 rokov a viac za dostatočnú k tomu, aby sa obyvateľ cítil v sídle stabilizovaný a identifikovaný, tak potom respondentov, ktorí vo svojom terajšom bydlisku žijú viac ako 20 rokov, je až 76%. Môžeme teda konštatovať, že na úrovni Slovenska sú obyvatelia výrazne sídelne stabilizovaní a takmer polovica respondentov zo súboru žije vo svojom sídle viac ako 30 rokov.“ (Strussová 2007: 108) Podobné sú aj údaje z reprezentatívneho výskumu SÚ SAV *Regióny Slovenska v kontexte životných podmienok a rozvojových disponibilít* z roku 2004, v ktorom z 3956 respondentov vo veku nad 18 rokov odpovedalo v celoslovenskom priemere len 6,0%, že býva v danej obci/meste 0 – 10 rokov, pričom kategóriu 11 – 20 rokov označilo 15,2% respondentov (spolu teda 21,2% respondentov). (Regióny SR... 2006: 33) Samozrejme, priestorová stabilizácia obyvateľstva je určite podmienkou, ale nie jednoznačne dôkazom existencie regionálneho spoločenstva so spoločnou kultúrou. V súčasnosti je jasne identifikovaným prejavom individualizácie vo vzťahu k prirodzeným skupinám (nielen územným, ale aj pokrvným a náboženským) práve existencia rôznych druhov ich spoločenských alternácií.

Regionálna kultúra ako pamäť

Najvýraznejšia zmena, ktorú spôsobili modernizačné procesy, vrátane individualizácie, je oslabenie regionálneho spoločenstva ako *komunity pamäti* (community of memory). R. N. Bellah so spolupracovníkmi definoval takúto skupinu ako „skupinu ľudí, ktorí sú navzájom spoločensky závislí, spoločne participujú v diskusiách a rozhodovaní a ktorí majú rovnaké zvyky. Tieto jednak komunitu definujú, a jednak sú ňou pestované. Takáto komunita nevzniká rýchlo. Takmer vždy má históriu, takže je tiež *komunitou pamäti*, definovanou sčasti jej minulosťou a jej pamäťou o minulosti.“ (Bellah et al. 1986: 333) Kolektívnu pamäť v regiónoch môžeme v súčasnosti len vo veľmi obmedzenej miere považovať za hodnotový základ, inštitucionalizovaný vo forme každodenných

činností ich obyvateľov alebo v štruktúre ich vzájomných vzťahov a závislosti. Individualizačné trendy v tejto oblasti spôsobujú predovšetkým podriadenie historicky legitimizovaných hodnôt a foriem správania osobnej či aktuálnej skupinovej skúsenosti, a tiež sebareflexívne konštruovanie vlastnej autenticity ako esencie života jednotlivcov či skupín. Prejavujú sa v oboch kultúrnych aspektoch – na úrovni hodnôt a z nich vyplývajúcich noriem, a tiež na regulačno-organizačnej úrovni. V oblasti spoločensky objektivizovaných hodnôt dominuje *kultúrny ideál autenticity*, ktorý spoločensky oceňuje subjektívne rozlišovanie hodnôt a jednotlivcom i skupinám ho kladie doslova za povinnosť prostredníctvom spoločensky vyzdvihovanej artikulácie vlastnej identity a jej realizácie. (Taylor 1996)

Ideál autenticity a kultúrna pamäť

Vo vzťahu k regionálnej kultúrnej pamäti sa realizácia tohto ideálu prejavuje dvoma spôsobmi:

Po prvé *redukciou kultúrne reprodukovateľného súboru historicky legitimizovaných spoločných hodnôt a vzorov správania*. A. Szpociński identifikuje dva procesy s takýmto pôsobením. Jeden nazýva privatizáciou kultúrneho kánonu skupiny, čo vlastne znamená prienik súkromných hodnôt (osobných skúseností, emócií a myšlienok) do verejne prijímaného a reprodukovateľného jadra danej kultúry. (Szpociński 1991: 55-56) Objektom kultúrnej pamäti prestáva byť spoločenstvo ako celok a stávajú sa ním jednotlivci a v regióne pôsobiace skupiny, pre ktoré skupinová pamäť nepredstavuje nevyhnutnú spoločnú kultúrnu bázu, ale skôr platformu komunikácie a pragmatickej sebarealizácie. Ako druhý Szpociński identifikuje proces autonomizácie umeleckého kánonu v rámci všeobecného kultúrneho kánonu, čo vedie k vyčleneniu kultúry umelecky špecializovaných prostredí s následným zameraním ich pôsobenia najmä na perspektívu konzumentov s dôrazom skôr na aktuálny rozvoj umeleckých štýlov než na kultiváciu umeleckého dedičstva danej skupiny. (Szpociński 1991: 56) Tento proces je prejavom tlaku na pragmatizáciu správania kultúrne špecializovaných spoločenských prostredí v regióne, ktorý vedie k rozvoju vlastných profesionálnych aktivít týchto skupín, no ako vedľajší efekt prináša relativizáciu a obmedzenú reprodukciu tradičného hodnotenia a poznania regionálneho spoločenstva.

Po druhé sa presadzovanie ideálu autenticity prejavuje *symbolickou idealizáciou regionálneho kultúrneho dedičstva ako kultúrne pomerne autonómneho a voči praxi rezistentného výsledku sebareflexie regionálneho spoločenstva*. Výsledkom tohto procesu sú určité reprezentačné formy regionálnej identity, ktoré sú prezentované vo vzťahu k regionálnemu prostrediu, ale aj vo vzťahu k obyvateľom regiónu ako prejav podstatnej regionálnej odlišnosti a výnimočnosti. Hoci

v súčasnosti majú takéto súbory spoločne prijímaných hodnôt, predstav a cieľov isté črty spoločenskej konštrukcie, selekcia prvkov, ktoré sú do nich zaradené, spravidla nie je úplne ľubovoľná.

V tejto otázke jestvuje istá polemika na jednej strane medzi teoretikmi, ktorí stotožňujú symbolickú moc kultúry s politickou mocou a aj prirodzené spoločenstvá vznikajúce na základoch pokrvných a územno-kultúrnych väzieb (najmä národy, ale patria sem i prirodzené regióny) považujú za čisto politicky vytvorené zoskupenia a na druhej strane teoretikmi, ktorí síce uznávajú vplyv mocenských vzťahov na formovanie kultúry a súboru kultúrneho dedičstva, no zároveň ich považujú za bežný prejav reálneho historického života týchto skupín. Na regiónoch ako rádovo nižších skutočnostiach než národy sa procesy symbolického konštruovania spoločnej tradície javia podobne ako pri národoch a dokonca majú podobné funkcie. Polemika medzi zástancami politického a kultúrneho prístupu k týmto druhom spoločenstiev (konkrétne vzťahovaná na národ) sa točí okolo konceptu „vymyslenej tradície“ E. Hobsbawma. Z kultúrnej pozície s ním polemizuje A. Kłosowska. (1996) Hobsbawm tvrdí, že tradícia týchto zoskupení je politickým vynálezom, šíreným prostredníctvom školského systému a iných štátnych inštitúcií s cieľom integrovať pôvodne politicky vytvorenú skupinu aj na kultúrnej báze. Kłosowska oponuje, že napriek zjavnému využívaniu niektorých kultúrnych prvkov na manipulačné účely nie je však falošná tradícia, ale zámery jej využívania. Dodáva, že ani motívy zámerného dotvárania tradície (ktorými bývajú aj komerčné, nielen politické účely) nebývajú príliš prevratné a často sa opierajú o fakty z minulosti skupiny. Podľa tejto autorky sú niečím iným funkcie tradície – rozmanitejšie ako predpokladal Hobsbawm – a niečím iným realnosť údajov, na ktoré sa tradícia vzťahuje. (Kłosowska 1996: 44-45)

Hoci sa tieto úvahy v paralele s regiónom zdajú teoreticky menej problematické než u národa, zistenia zo života regionálnych zoskupení v podstate podporujú vyjadrenia A. Kłosowskej. Napríklad pokiaľ ide o výber materiálnych objektov, ktoré sú prezentované ako osobitné miestne symboly, býva v prípade jednotlivcov motivovaný ich neopakovateľným súkromným vzťahom k daným miestam, ale jestvujú aj také miesta a objekty, ktorých výnimočnosť zdôrazňujú mnohí obyvatelia a často aj nasledujúce pokolenia. Tento fakt analyzujú B. Jałowiecki a M. S. Szczepański, ktorí takéto objekty a miesta nazývajú aj „ikonami“ daného spoločenského priestoru. Poukazujú na to, že výber týchto objektov vyplýva podľa ich výskumných zistení z presvedčenia, že sú materiálom svedectvom kultúry a histórie mesta, sú pekné, atraktívne a predstavujú symbolickú vizitku mesta. Niektorí respondenti však vyzdvihovali aj ich utilitárny charakter („možno si tu posediť, príjemne stráviť čas“), niektorí zase citovú náklonnosť („mám ich rád a často ich navštevujem“) a ďalší aj atmosféru, ktorú vytvárajú tieto špecifické objekty. (Jałowiecki – Szczepański 2002: 29-31)

Základom selekcie prvkov tradície je podľa takýchto zistení spoločensko-kultúrna väzba spoločenstva k týmto prvkom, čo však nevylučuje prípady premietnutia tejto väzby do politických zámerov (a teda pripúšťa aj pozoruhodnosť úvah E. Hobsbawma).

Spolitizovanie regionálnej väzby

Stimuly k posunu do politickej roviny môžu vyplývať taktiež z individualistického trendu, ktorý je orientovaný na cieľ *zrovnoprávňovať* v hodnotení a šanciach na realizáciu svojej autentickej všetky spoločenské subjekty (jednotlivcov aj skupiny, vrátane regionálnych) v rámci štátu, prípadne globálneho priestoru. Svojím spôsobom paradoxne pritom pôsobí v súčasnosti v tzv. západnom svete prijatá zásada preferovania formulovania individuálnych práv, nie kolektívnych, ktorá je zdôvodňovaná (a zdá sa, že zväčša aj skutočne efektívna) ako nástroj tlmenia konfliktov založených na kultúrnych odlišnostiach a nárokoch skupín. V tomto prípade vzniká možnosť otvorenia regionálnej otázky ako politického problému, a to za predpokladu (ako uvádzajú Jałowiecki a Szczepański 2002: 126-127), že sa nejaké územné spoločenstvo vyznačuje určitou kultúrnou osobitosťou a tento fakt sprevádza pocit podhodnotenia či dokonca diskriminácie vo vzťahu k iným regiónom či vo vzťahu k štátnym inštitúciám. Tieto podmienky môžu byť podnetom pre vznik spoločenského hnutia *regionalizmu*, ktoré má za cieľ ochrániť identitu svojho regiónu pred unifikujúcim a asimilačným ohrozením zo strany väčšiny (tamže), pričom jeho politické pôsobenie sa opiera často aj o súbor idealizovaných symbolov kultúrneho dedičstva daného spoločenstva. Regionalizmus ako hnutie sa pritom formuje „zdola“. Významným predpokladom regionalizmu je identifikácia sociálnych subjektov s územím, interiorizácia určitých hodnôt a noriem územia, ako i záujem o existenčné podmienky regiónu, o ich kvalitu, o isté zlad'ovanie záujmov sociálnych a hospodárskych subjektov so záujmami regiónu.“ (Gajdoš 2002: 289) „Pokiaľ sa regionálne hnutie rozohráva na kultúrnej úrovni, nejedná sa ešte o regionálny problém, ten sa objavuje v momente, keď sa vyzdvihnú ekonomické a politické apely (autonómia). V tom momente vzrastá dynamika regionálnej otázky, ktorá spôsobuje, že cesta od autonómie k separatizmu býva dosť krátka a na okrajoch číha nacionalizmus, xenofóbia a šovinizmus.“ (Jałowiecki – Szczepański 2002: 213)

Skúsenosť ukazuje, že najväčší potenciál pre prebudenie politicky motivovaného regionalizmu majú v súčasnosti etnické, národnostné špecifiká regiónu. Podobnú silu môžu mať aj náboženské odlišnosti, ktoré sa však často vyskytujú v spojení s etnickými. Kłosowska (1996) poukazuje na špecifickosť regiónov obývaných príslušníkmi národnostných menšín, ktorá spočíva v ich tendencii rozširovať svoju identitu a predstavu domova na väčšiu lokalitu, prípadne na celé

územie, ktoré táto menšina v koncentrovanej miere obýva, zatiaľ čo u ostatných obyvateľov (konkrétne v Poľsku) prevažovala tendencia stotožňovať svoju „vlast“ s bezprostredným spoločenským okolím, zahŕňajúcim spravidla širšiu rodinu a známych. Idealizovaná symbolizácia kultúrneho dedičstva a kultúrnych osobitostí regionálneho spoločenstva môže predstavovať ideologický základ pre vznik hnutí regionalizmu, bolo by však prehnané považovať ju za príčinu politických nepokojov. Tou bývajú sťažené možnosti sebarealizácie regionálneho spoločenstva a nespravodlivosť, či už reálna alebo pociťovaná. Hodný pozornosti je aj fakt, že hoci sa na hodnotovej úrovni javí ako podstata regionalizmu konflikt medzi unifikujúcimi individualistickými hodnotami na jednej strane a hodnotami spoločenstva ako komunity na strane druhej, organizácia jeho činnosti ako spoločenského hnutia máva často individualistické znaky riadenia – majú univerzálny charakter (teda nemobilizujú svojich členov len z partikulárnych spoločenských skupín či kategórií – v tomto prípade členov regionálneho spoločenstva, ale sú zamerané na všetkých, ktorí uznávajú spoločnú „ideu“), odvolávajú sa na zlepšenie kvality života obyvateľov regiónu (málokedy na konkrétne nenaplnené potreby a záujmy spoločenstva ako celku), ich členská základňa je heterogénna a rovnostárska, decentralizovaná a dobrovoľnícka.

Symbolizácia kultúrneho dedičstva však slúži predovšetkým na nevyhnutné vytváranie kultúrnych a ekonomických väzieb regiónu s jeho spoločenským okolím a napomáha tiež istej kultúrnej integrácii v rámci regiónu.

Ekonomické funkcie regionálnej kultúry

Ekonomické záujmy zohrávali v živote územných spoločenstiev vždy dôležitú úlohu, pričom ekonomické vzťahy boli takmer výlučne *regulované politicky* prostredníctvom ustálenia sfér záujmu medzi panovníkom, miestodržiteľmi a približne od 14. storočia aj vznikajúcimi miestnymi obchodnými a remeselnými predstaviteľmi. Spolu s postupujúcou štátnou centralizáciou koordinácie hospodárskeho života regiónov sa začali rozvíjať aj politicky pomerne autonómne formy globalizovaného podnikania a pracovných i finančných trhov. „Nové formy špecializácie a kooperácie štruktúrujú ekonomické aktivity stále nezávislejšie od národných hraníc do podoby globálnej deľby práce, čím sa otvára priestor pre globálny pohyb výrobných faktorov a globalizáciu trhov. V dôsledku toho nadobúdajú globalizačné procesy regionálne a lokálne dimenzie a regióny a lokality sa začleňujú do globálnych súradníc.“ (Šikula 2007: 15-16) Čoraz väčšiu silu pôsobnosti nadobúda popri politickej regulácii na štátnej i medzinárodnej úrovni aj *živelná regulácia* ekonomických vzťahov a záujmov *prostredníctvom trhov*.

Na Slovensku bol síce tento vývoj, ktorý začal v kapitalistických krajinách kulminovať v 70. rokoch 20. storočia, politicky obmedzovaný prostredníctvom centrálne plánovaného hospodárenia v období socializmu, no po jeho páde sa nevyhnutne naštartovali procesy štátnej decentralizácie, hoci najskôr aj v porovnaní s okolitými transformujúcimi sa krajinami len v obmedzenom rozsahu. Reforma verejnej správy sa začala už v roku 1990, no V. Nižňanský konštatuje, že až do roku 2002, keď boli realizované zásadné opatrenia decentralizácie štátu vytvorením druhej úrovne územnej samosprávy (VÚC) a zmenami v oblasti financovania územnej samosprávy, prevládala decentralizácia štátu vo forme dekoncentrácie a delegovania úloh v rámci štátnej správy. Vo výskumoch verejnej mienky v tomto období občania deklarovali dôveru k obecnej samospráve a samospráve vyšších územných celkov v porovnaní s inými inštitúciami na základe presvedčenia, že územné samosprávy najviac zastupujú záujmy ľudí. (Nižňanský 2005) Týmto boli vytvorené legislatívne podmienky pre autonómnu regionálnu koordináciu, aj keď s výrazne oneskoreným prístupom regiónov k vlastným finančným zdrojom. Finančná decentralizácia v rámci reformy miestnej samosprávy vošla do platnosti v roku 2005, čím vznikli predpoklady pre diferenciáciu ponuky verejných služieb zo strany samosprávy v závislosti od miestneho dopytu. Finančná decentralizácia kladie v regiónoch osobitné nároky na kvalitu lokálnej demokracie a predstaviteľov miestnych samospráv s dosahom na vyrovnanie alebo prehlbovanie nerovností medzi regiónmi. (Čambáliková 2004) Decentralizácia štátnej moci predstavovala len jeden z transformačných procesov, ktoré ovplyvnili hospodársku situáciu a ekonomické postavenie regiónov na Slovensku. Oveľa hlbšie ju zasiahli časovo skoršie naštartované transformačné procesy hospodárskej reštrukturalizácie a privatizácie, ktoré priniesli prvé šokujúce vlny nezamestnanosti, rozvoja málo poznaného súkromného podnikania, sprevádzané aj deviačnymi prejavmi kriminality (najmä ekonomickej) a politického klientelizmu, ktoré mali dlhodobý dopad na regionálny život.

Kultúrna báza ekonomických vzťahov

Kým v spätnom hodnotení obdobia socializmu sa konštatoval všeobecný úpadok pracovnej morálky a deformované ekonomické vzťahy, obdobie transformácie prinieslo viaceré situácie prejavujúce sa kultúrnymi medzerami, niektoré boli prirovnávané aj ku kultúrnym šokom. Predovšetkým to bol nástup ekonomickej neistoty, ale aj neprehľadnosť a nedostatočná právna regulácia ekonomických vzťahov, nehovoriac o neexistujúcich kultúrnych návykoch, potrebných pre nové ekonomické podmienky. Preto v snahe o náčrt ekonomického života regiónov v období transformácie treba upozorniť na to, že ide o analýzu náročnú na odlíšenie na

jednej strane individualizmu ako osobných morálnych postojov (egoizmu) niektorých jednotlivcov a skupín, ktoré dostali voľný priestor na svojvoľnú seba-realizáciu v organizačne uvoľnenom porevolučnom období spoločenskej transformácie, a na druhej strane individualizmu ako vlastnosti spoločenských podmienok, ktoré boli vo veľkej miere ustanovované ako nové, no niektoré z nich sa formovali ako súčasť niekoľko storočí trvajúcich procesov modernizácie už aj v socialistickom období. Sústreďme sa preto len na schematický teoretický opis ťažiskových individualizačných prejavov v ekonomickom aspekte regionálneho života.

Ekonomizácia spoločenského života, ktorá je nevyhnutným predpokladom individualizmu a v súčasných spoločensko-kultúrnych podmienkach sa ním spravidla aj reprodukuje, má odlišné kultúrne a spoločenské požiadavky na regionálne spoločenstvo a na jeho spoločenské subjekty. Ekonomizácia predovšetkým znamená to, že „zárobková práca a profesia sa stali v priemyselnej epoche *osou spôsobu života*“ (Beck 2002: 206)

Do života regionálneho spoločenstva ako celku sa ekonomizácia premieta zacielením verejných činností na pragmatickú hodnotu *konkurencieschopnosti regiónu*. Konkurencieschopnosť je zameraná jednak do vnútra regiónu, a to snahou vytvoriť také podmienky, ktoré by v súčasnej situácii uvoľnených spoločenských väzieb dokázali udržať (t. j. stimulovať k zotrvaní a aktivite) ľudský, ekonomický, kultúrny a sociálny „kapitál“ v regióne (osobitný význam sociálneho „kapitálu“ hlavne v podobe vzájomnej dôvery a spolupráce zdôraznil práve v regionálnom kontexte R. D. Putnam.) (1995) Konkurencieschopnosť je zároveň zameraná do vonkajšieho prostredia regiónu, keď núti región vytvoriť a vhodne prezentovať ponuku podmienok pre príliv kvalifikovaných pracovníkov, nových investorov, ale aj turistov či partnerov pre spoluprácu medzi regiónmi. O tom, že sústredenie regionálneho života na túto pragmatickú hodnotu nie je len pozostatkom historického materializmu v našom prostredí či produktom často kritizovanej spoločenskej transformácie, ale že ide o všeobecný trend organizácie spoločenského života v globálnom rozmere, svedčia prognózy špecialistov: „Urbanizácia je a bude čoraz výraznejšie nahradená regionalizáciou na úrovni národnej i kontinentálnej a v budúcnosti i na úrovni svetovej. Znamená to, že bude dochádzať k vytváraniu nových sociálno-priestorových hierarchií s rôzne veľkými a rôzne „silnými“ prepojenými či zlúčenými mestami, mestskými regiónmi a pod. Výsledkom bude rast priestorovej špecializácie (deľby práce medzi regiónmi), na to nadviaže aj priestorové rozvrstvenie a polarizácia medzi jednotlivými regiónmi na národnej, ale i kontinentálnej úrovni.“ (Gajdoš 2002: 202)

Individualistické vlastnosti riadenia spoločenského života však predstavujú pre realizáciu konkurencieschopnosti regiónu osobitné organizačné a štruktúrne súvislosti, ktoré regiónom vytvárajú ťažko riešiteľné problémy. Jednu spleť súvislostí predstavuje často viacasppektové začlenenie obyvateľov regiónu do hospodárskych subjektov, ktoré však často pôsobia a sú organizované nadregionálne. Zamestnanie pre človeka často neznamená len výkon práce. Hodnotenie úspešnosti firmy nastúpilo trend kultúrneho dôrazu na rozvíjanie nepracovných štandardov pre zamestnancov v podobe budovania spoločenských vzťahov, podnikovej kultúry, spoločných oddychových aktivít atď., a to aj s účasťou rodinných príslušníkov. Skutočne sa tu objavuje spomínaný konflikt medzi horizontálnym a vertikálnym riadením života v územnom spoločenstve, v ktorom vystupujú dva navzájom dosť nezávislé druhy vodcov: produktívne orientovaní riadiaci pracovníci účelových organizácií, ktorí sú zameraní na napĺňanie organizačných cieľov, a lokálni vodcovia, ktorí sú nastavení na uspokojovanie potrieb územného spoločenstva. (Turowski 1994: 232)

Skúsenosť ukazuje, že pre región je veľmi dôležitý vzťah medzi týmito dvoma druhmi vodcov. Absencia ich vzťahu môže viesť k prehĺbovaniu sociálnej polarizácie obyvateľov regiónu, pričom lokálni vodcovia zostávajú osamotení v riešení situácie sociálne slabých obyvateľov, a to s obmedzeným dosahom na ekonomické zdroje. Riešeniu ekonomických problémov a sociálnej situácie v regiónoch, samozrejme, neprospievajú ani klientelistické či mafianske vzťahy medzi týmito dvoma druhmi vodcov. B. Jałowiecki a M. S. Szczepański v tejto súvislosti sumarizujú dôležité zistenia výskumov EUROREG-u (Európsky inštitút pre lokálny a regionálny rozvoj) z rokov 1995-1997, ktoré síce hovoria o poľskej realite, ale zdá sa, že sú v súlade aj so slovenskou skúsenosťou. Ukázalo sa, že hlavným zdrojom úspechu regiónov je prítomnosť lokálneho lídra a okolo neho zoskupenej elity, ktorú tvoria miestni podnikatelia. Zistenia čiastočne odporujú všeobecnému názoru, že činiteľov lokálneho úspechu treba hľadať v tzv. spoločenskej participácii a aktivite prevažnej časti obyvateľov územného spoločenstva. Autori upozorňujú na to, že väčšina ľudí sa často nemôže a nechce spoločensky angažovať, očakávajú od lokálnych zastupiteľstiev účinnú obsluhu a starostlivosť o rozvoj daného sídla či regiónu. Odvolávajú sa aj na ďalšie výskumy v poľských okresoch s počtom obyvateľov menším ako 50 tisíc, ktoré im síce neposkytli dostatok dôkazov na verifikáciu hypotézy o úlohe spoločenskej participácie, ale zároveň potvrdili, že úspech skúmaných spoločenstiev bol predovšetkým zásluhou miestnych elit. Títo dokázali bez veľkých konfliktov vygenerovať lídrov, ktorí vedeli nasmerovať rozvoj okresov. V žiadnom zo spomínaných prípadov pritom nevznikla úplná spoločenská participácia. Jało-

wiecki a Szczepański pod vplyvom zistení EUROREG-u i vlastných zistení dokonca navrhujú zamyslieť sa nad tým, či náhodou nie je mýtom tzv. občianska spoločnosť, ktorá spočíva v tvorbe dobrovoľných združení, ktoré by mali viesť k samoorganizácii spoločností s cieľom riešiť vznikajúce problémy. Podobné organizácie totiž jestvujú už dlho, ale obhajujú partikulárne záujmy (odborné, voľnočasové aktivity, charita,...). Združujú nejakú časť obyvateľov, ale nevedno akú, jednoznačne nie všetkých. (Jałowiecki, Szczepański 2002: 43-46, 83)

Niektoré poznatky však hovoria o nepochybnom význame občianskej bázy regionálneho ekonomického života⁴. „Novým fenoménom je vznik mikroregiónov na báze dobrovoľnosti a z toho vyplývajúcej vzájomnej spolupráce obcí. Tento proces „zdola nahor“ vytvára predpoklady na revitalizáciu, resp. posilnenie regionálneho cítienia na báze občianstva. Môžeme ich charakterizovať ako „občianske regióny“, kde o potrebe zlučovania sa do mikroregiónov rozhodujú občanmi volené samosprávy obcí.“ (Falt'an 2004: 849) Samosprávy v týchto prípadoch pôsobia prevažne ako koordinátori aktivít rozličných druhov lokálnych i iných aktérov pri napĺňaní spoločných cieľov ekonomického a v jeho dôsledku i sociálneho rozvoja regiónu.

Sloboda a priestorová mobilita

Druhá spleť individualistických súvislostí, ktorá ovplyvňuje realizáciu konkurencieschopnosti regiónu, vyplýva z prepojenia priestorovej mobility spoločenských subjektov a predmetov regionálnej väzby s hodnotovou dimenziou spoločenskej distribúcie slobody, ktorá sa premieta do spoločenskej štruktúry. Opakovane na to poukazuje Z. Bauman, keď opisuje politicky takmer nekontrolované globálne finančné toky a premiestňovanie kapitálu (vrátane pracovných príležitostí), spojené s „exteritoriálnym“ životným štýlom „novej elity“ na jednej strane a nútenou „teritorialitou“ ostatných na druhej strane. (Bauman 2000: 27) Podobné súvislosti v slovenskej realite naznačil aj partner spoločnosti Amrop Jenewein Miroslav Poliak v spojitosti s negatívnymi regionálnymi hospodárskymi dopadmi nízkej priestorovej mobility občanov a podobnými dopadmi mobility vysoko perspektívnych pracovníkov medzi regiónmi SR, ktoré podľa neho súvisia hlavne so životnou úrovňou obyvateľstva, predovšetkým v aspekte možností bývania a dopravnej situácie. (Hospodárske noviny 2006: 20)

Riadenie regionálneho života v tejto oblasti je preto mimoriadne náročné. Musí sa vyrovnávať s veľkým spoločenským významom samotnej mobility, čo vyplýva z individualistických spoločenských požiadaviek neustáleho poznávania, jeho

⁴ O význame prítomnosti lokálneho lídra, resp. miestnych elit a participácie sociálnych aktérov lokálnej úrovne pre regionálny rozvoj sa dá polemizovať vzhľadom na empiricky potvrdené rôzne významy týchto aktérov a aj vzhľadom na značnú regionálnu diferencovanosť v tejto otázke.

subjektívneho zhodnocovania, tvorby a uskutočňovania životného štýlu, spojeného s materiálnymi požiadavkami a nárokmi. Podľa nášho názoru je preto v regiónoch nutné vytvoriť niečo ako kultúrny manažment životných štýlov, ktorý bude pozostávať z komplexne inštitucionalizovaných procesov vzdelávania, zámerného obehu informácií, kultúrnych podujatí a prezentácií, investícií do rôznych významných, aj keď nie veľmi ziskových projektov, vnútroregionálnej i medziregionálnej kultúrno-spoločenskej spolupráce atď. Ich hlavným cieľom by mohlo byť prekonanie súčasného trendu tzv. getoizácie, ktorá predstavuje mechanizmus spoločenskej segregácie a vylúčenia na základe rovnakosti životných štýlov. (Bauman 2006: 85-94) Getoizácia je pomerne logickým statusovým kultúrnym prejavom v súčasnej spoločenskej štruktúre otvorenej pre individualizované iniciatívy a zmeny. Prináša však hrozbu úplnej priestorovej izolácie a prerušenia väzby na regionálne spoločenstvo.

Regionálna kultúra v procesoch globálnej difúzie

Na záver našich úvah by sme radi predstavili niektoré procesy, ktoré pod vplyvom individualizmu oslabujú normatívnu a regulačnú funkciu regionálnej kultúry ako takej. Principiálna zmena všeobecnej pozície kultúry v spoločenských vzťahoch vyplýva z faktu, že: „Kultúrne procesy vyšli z oblasti politiky a stali sa časťou globálnej ekonomiky – so všetkými dôsledkami. Miesto intervencionizmu a etatizmu zaujali v kultúre liberálne riešenia.“ (Krzysztofek 1999: 56) V normatívnej rovine sa tieto riešenia prejavujú relativizáciou hodnotiacich rámcov a ich pluralizáciou, čo následne spôsobuje ťažkosti aj v regulácii spoločenských vzťahov, ktoré sa vymykajú možnosti aplikácie jednotného kultúrneho či etického systému.

Spomínané dôsledky prenikajú do regionálnej kultúry rôznymi spôsobmi – jednak zvýšenou migráciou obyvateľov, ale aj prostredníctvom nových technologických možností kultúrneho prenosu. Veľkú zmenu predstavuje autonomizácia jednotlivých kultúrnych podsystémov, ktorá v dôsledku špecializácie opäť vytvorila dvojaký systém riadenia kultúry – horizontálny (spätý so životom konkrétnych spoločenských skupín) a vertikálny (naviazaný na nadregionálne špecializované kultúrne trhy ako napr. informačný, zábavný, ale aj náboženský, etnický atď.).

Často sa v tejto súvislosti hovorí o globálnej unifikácii, univerzalizácii alebo niekedy aj o amerikanizácii kultúry. K. Krzysztofek (1999: 65-71) tvrdí, že ak máme skutočne do činenia s amerikanizáciou, tak sa týka jej prenosu – priemysel a médiá, ale nie jej obsahu. „Kultúrny biznis dnes podľa mňa nerealizuje žiadny program: ani vzdelávanie pomocou „vyššej kultúry“, ani tvorenie občianskej spoločnosti či iných amerických ideálov, ani „napomáhanie dobra“ – aby vždy víťazilo (kedysi kánon hollywoodskych melodram a filmov, ktorých hlavným

posolstvom bola vojna so sovietskym „impériom zla“). Nemá už morálnu búzu, tak ako ju nemá celý kapitalizmus či „kasínový kapitalizmus“, pohrúžený v relativizme a strácajúci etickú hierarchiu.“ (Krzysztofek 1999: 66)

Za osobitne inšpirujúce považujeme úvahy tohto autora o obsahu kultúry, ktorá sa distribuuje na trhoch rôznych spoločenských pôsobností a priestorových rozmerov. Krzysztofek sa zamerá najmä na ich vzájomné vzťahy, ktoré spôsobujú, že amerikanizácia vo vlastnom obsahu nezámená ani tak „vyrobené v USA“ (made in USA) ako skôr „zmontované v USA“ (assembled in USA). (s. 68) Modeluje pritom štruktúru obehu kultúrnych obsahov, ktoré sa ako produkty lokálnych skupín v podstate legitimizujú cez úspešnosť na globálnom kultúrnom trhu. V tejto súvislosti autor formuluje sociologickú zásadu tejto legitimizácie: „svojnosť a domákosť priťahujú cudzincov, modernita a istá miera kozmopolitizmu v obsahu a forme zase svojich“. (s. 69)

Z regionálneho hľadiska je v procese globálnej kultúrnej difúzie obsiahnutý silný individualizačný mechanizmus vyprázdňovania konkrétnych kultúrnych obsahov cez požiadavku lokálneho spoločenstva, aby legitimizovala svoju atraktivnosť prostredníctvom účasti na globálnom kultúrnom trhu, pričom podmienkou tejto účasti je štandardizácia kultúrnych obsahov na základe abstraktných univerzálnych kritérií. Tento fakt veľmi znevýhodňuje regionálnu kultúru vo vzťahu k vertikálnym procesom riadenia kultúry a vedie k oslabeniu horizontálneho regulačného potenciálu kultúry.

Tu niekde je možné vidieť príčiny dnes často zdôrazňovanej potreby *regionálneho vzdelávania*. Tento druh vzdelávania je spravidla v školskom systéme reprezentovaný osobnými iniciatívami učiteľov alebo osvetových združení. Ide o vzdelávanie nad rámec učebných osnov Ministerstva školstva SR, ktoré najčastejšie prebieha vo forme rôznych besied, exkurzií, kultúrnych podujatí a podobne a ktoré umožňuje posilniť väzby k regiónu nielen na symbolicko-emocionálnej úrovni, potrebnej pre identifikáciu spoločenských subjektov s regiónom, ale zároveň poskytuje dôležité informácie o regióne, stimulujúce aktivitu ľudského, ekonomického a sociálneho kapitálu v regióne a ovplyvňujúce úspešnosť zvolených stratégií správania a vzťahov. Na druhej strane sa školský systém môže podieľať na významnom posilnení regionálnej identity v jej uvedenej symbolickej, ale následne aj praktickej spoločenskej podobe, čo býva najviac viditeľné v prípade národnostných, prípadne cirkevných škôl. Osobitným prínosom pre kultúrny, ale tiež ekonomický a spoločenský rozvoj regiónov má priestorová dostupnosť vysokého školstva – či už s dlhodobou úspešnou vlastnou tradíciou školy alebo s koncepciou výučby postavenou na tradícii regiónu, v ktorom pôsobí.

Záver

Sme si vedomí, že predstavená analýza vplyvov individualizmu ako charakteristiky modernizačného procesu spoločností na regionálnu kultúru je naozaj len čiastková. Nádejame sa však, že sa nám podarilo zdôvodniť, že individualistický vzťahový rámec môže byť vhodným prístupom k identifikácii a riešeniu viacerých závažných regionálnych problémov. Význam autenticity ako základného individualistického ideálu vzrastá nielen v živote jednotlivcov, ale aj v živote skupín, čo spôsobuje osobitné zmeny najmä v prípade prirodzených skupín, medzi ktoré patria v rôznej miere aj regióny. Tento ideál sa realizuje v sprievode zásadných hodnotových a organizačných zmien, v ktorých vyniká subjektívizácia hodnôt a kultúry ako takej, pragmatizácia všetkých oblastí života a pluralistická fragmentarizácia v oblasti spoločenskej organizácie skupín.

Mária Suriková (1974) vyštudovala sociológiu na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave. Pracuje v Sociologickom ústave SAV v Bratislave. Venuje sa problematike sociológie kultúry, individualizmu, národa a náboženstva.

LITERATÚRA

- BAUMAN, Z., 2000: Globalizácia. Dôsledky pre ľudstvo. Bratislava, Kalligram.
- BAUMAN, Z., 2006: Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- BECK, U., 2002: Społeczństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności. Warszawa, Wydawnictwo SCHOLAR.
- BECK, U. – LAU, Ch., 2005: Second modernity as a research agenda: theoretical and empirical explorations in the 'meta-change' of modern society. The British Journal of Sociology, roč. 56, č. 4, s. 525- 557.
- BELLAH, R. N., et al., 1986: Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life. New York, Perennial Library.
- BEŇUŠKOVÁ, Z. – DANGLOVÁ, O., (eds.), 2007: Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku. Bratislava, Ústav etnológie SAV, Bratislava, Centrum pre európsku politiku, Nitra, Katedra etnológie a etnomuzikológie.
- ČAMBÁLIKOVÁ, M., 2004: Fiskálna decentralizácia – báza (autonómnych) regionálnych politík? In: Regionálna diferenciácia Slovenska v podkladových štúdiách. Bratislava, Sociologický ústav SAV, CDR verzia, subtéma č. 5, s. 439-466.
- FALŤAN, Ľ., 2004: Identifikácia s priestorom ako faktor sociálno-priestorovej identity. In: Regionálna diferenciácia Slovenska v podkladových štúdiách. Bratislava, Sociologický ústav SAV, CDR verzia, subtéma č. 2, s. 844 – 860.
- GAJDOŠ, P., 2002: Človek, spoločnosť, prostredie. Vybrané problémy priestorovej sociológie. Bratislava, Sociologický ústav SAV.
- GAJDOŠ, P. – PAŠIAK, J., 2006: Regionálny rozvoj Slovenska z pohľadu priestorovej sociológie. Bratislava, Sociologický ústav SAV, NK UNESCO MOST.

- GAJDOŠ, P., 2007: Trendy sídelno-regionálneho rozvoja Slovenska ako rozvojové bariéry. In: Beňušková – Danglová: Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku. Bratislava, Ústav etnológie SAV, Bratislava, Centrum pre európsku politiku, Nitra, Katedra etnológie a etnomuzikológie. s. 39.
- Hospodárske noviny, 7.-9. apríla 2006, s. 8, 20.
- JALOWIECKI, B. – SZCZEPAŃSKI, M. S., 2002: Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej. Tychy, Śląskie Wydawnictwa Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych.
- KŁOSKOWSKA, A., 1996: Kultury narodowe u korzeni. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- KRZYSZTOFEK, K., 1999: Tendencje globalnej dyfuzji kultury u progu XXI wieku. In: Tyszka, A. (red.): Róża wiatrów Europy. O środkowoeuropejskiej tożsamości kulturowej. Warszawa, Oficyna Naukowa, s. 52-74.
- PUTNAM, R. D., 1995: Demokracja w działaniu. Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Regióny SR v kontexte životných podmienok a rozvojových disponibilít. Pramenná publikácia. Sociologický ústav SAV, Bratislava 2006.
- STÖRIG, H. J., 1995: Malé dějiny filozofie. Praha, Zvon.
- NIŽŇANSKÝ, V., 2005: Decentralizácia štátu a modernizácia verejnej správy. In: Szomolányi, S. (ed.): Spoločnosť a politika na Slovensku. Cesty k stabilite 1989 – 2004. Bratislava, Univerzita Komenského, s. 269 – 283.
- STRUSSOVÁ, M., 2007: Regionálna dimenzia sociálno-priestorovej identity na Slovensku. In: Beňušková – Danglová: Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku. Bratislava, Ústav etnológie SAV, Bratislava, Centrum pre európsku politiku, Nitra, Katedra etnológie a etnomuzikológie.
- SZPOCINSKI, A., 1991: Kanon kulturowy. Kultura i Społeczństwo, č. 2, s. 47-56.
- ŠIKULA, 2007: Regióny a lokality v procese globalizácie In: Beňušková – Danglová: Trendy regionálneho a miestneho rozvoja na Slovensku. Bratislava, Ústav etnológie SAV, Bratislava, Centrum pre európsku politiku, Nitra, Katedra etnológie a etnomuzikológie.
- TAYLOR, Ch., 1996: Etyka autentyczności. Kraków, Wydawnictwo Znak.
- TUROWSKI, J., 1994: Socjologia. Wielkie struktury społeczne. Lublin, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, s. 211-237.